

Мордовець А. В., кандидат економічних наук, викладач кафедри економічної теорії, статистики та прогнозування, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, Україна

ORCID ID: 0000-0001-6722-3696

e-mail: alina.mordovets@gmail.com

Методичний підхід до побудови системи інформаційно-аналітичного оцінювання складових інституціональної автономії закладів вищої освіти

Анотація. Розглянуто методіку побудови системи інформаційно-аналітичного оцінювання складових інституціональної автономії закладів вищої освіти. Сформовано перелік показників для оцінки складових інституціональної автономії та визначено основні критерії відбору показників, а саме достовірність, об'єктивність, повнота, актуальність, точність, при цьому якщо інформація отримана шляхом проведення певних розрахунків або із залученням експертів та/або методів якісної оцінки, до кінцевих представлених даних повинні додаватись обрахунки та пояснення отриманих результатів. Для вирішення поставлених завдань запропоновано методіку побудови інтегрального показника для визначення рівня розвитку складових інституціональної автономії закладів вищої освіти. Проаналізовано заклади вищої освіти України за запропонованою методікою та визначено групи за розрахованими інтегральними показниками з метою визначення рівня інституціональної автономії закладів вищої освіти у кожній групі. Визначено проблеми вітчизняної системи вищої освіти, які можуть бути вирішені за рахунок автономності закладів вищої освіти.

Ключові слова: автономність; інституціональна автономія; заклади вищої освіти; інформаційно-аналітичне оцінювання.

Mordovets Alina, PhD (Economics), Lecturer of the Department of Economic Theory, Statistics and Forecasting, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine

Methodical Approach to the Construction of Information System and Components Analytical Assessment of Institutional Autonomy at Universities

Abstract. Introduction. The important step is to assess the components of institutional autonomy at the University for reforming and modernizing the system of higher education. The process of evaluating components allows you to evaluate effectively the degree of their autonomy through the rating system more. The system of institutional autonomy indicators should be defined to compare national higher education curricula for autonomy and to establish relationship between autonomy and other indicators (productivity, financing process, quality, availability, etc.). The system of institutional autonomy indicators allows a unified approach to informational and analytical assessment of the institutional point of view. The process of informational and analytical assessment of the institutional autonomy at the university is a multifaceted task that incorporates its analysis.

Purpose. The aim of the work is to develop a methodological approach to building information system and components analytical assessment of institutional autonomy at the higher educational institutions on the basis of a generalized indicator.

Results. Some results achieved during the study are achieved, namely: authors' approaches to the definition of the concept essence "institutions autonomy of higher education" were analyzed; theoretical approaches to the process of informational and components analytical assessment of institutional autonomy at the university were summarized; the list of indicators for assessing the components of institutional autonomy was formed; the components indicators of institutional autonomy were grouped together; the higher educational institutions of Ukraine were divided into groups based on the integral indicators that were calculated; the level of institutional autonomy of higher educational institutions in each group was determined.

Conclusions. University autonomy should contribute to the achievement of the strategic goal of increasing the competitiveness of Ukrainian specialists in the world labor markets was identified during the study. University autonomy promotes the country's introduction into a single European educational and scientific space in order to ensure sustainable development of society.

Keywords: autonomy, institutional autonomy, institutions of higher education, information and analytical assessment.

JEL Classification: I20, I21.

Постановка проблеми. В умовах світової глобалізації, становлення інформаційного суспільства, посилення міграційних процесів, мобільності ринку праці, міжкультурних обмінів, стрімкого поширення інформаційних технологій основним джерелом інноваційного розвитку є інтелектуалізація суспільства, побудова економіки знань та модернізації вищої освіти України в цілому.

Відповідно до визначених напрямів інтеграції України в європейський освітній простір Державною програмою розвитку освіти визначено такі напрямки розвитку закладів вищої освіти: досягнення європейського рівня якості і забезпечення доступності освіти; визначення духовних орієнтирів в освіті; розвиток демократизму; підвищення соціального статусу педагога; ефективне використання фінансових і матеріально-технічних ресурсів, які залучаються для забезпечення розвитку освітньої галузі [1]. Процес євроінтеграції передбачає створення загальноєвропейського освітнього і наукового простору на основі розроблення єдиних критеріїв і стандартів у галузі освіти та науки з метою визнання періодів та термінів підготовки фахівців з вищою освітою, що сприятиме співробітництву між вищими навчальними закладами Європи, мобільності викладацького складу та студентів [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання автономії закладів вищої освіти в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених розглянуто достатньо детально, а саме дослідженням питань відповідно розвитку видів автономії займалися такі вчені як А. Андреева, В. Бакіров, Г. Дмитренко, М. Дудка, С. Квіта, М. Зубрицька, В. Мокляка, В. Нікольського, М. Полякова, І. Родіонова, В. Савчука та інших вчені. Аналізом методів інформаційно-аналітичного дослідження складових інституціональної автономії закладів вищої освіти займаються І. Боднар, В. Варенко, П. Конотопов, І. Філіпова та інші.

Результати аналізу наукової літератури щодо аналізу складових інституціональної автономії закладів вищої освіти свідчать про те, що сьогодні не існує єдиного комплексного підходу до оцінки рівня її стану. Це зумовлено перш за все різними поглядами вчених щодо переліку та складу показників, які необхідно використовувати як індикатори оцінки складових інституціоналізації автономії ВНЗ, окрім цього, не існує загальноприйнятої методики визначення рівня інституціоналізації автономії закладів вищої освіти. Методичні рекомендації, розроблені Асоціацією Європейських Університетів [3] для вимірювання, підрахунку та зважування різних аспектів автономії, мають бути адаптовані до вітчизняних реалій, з урахуванням особливостей функціонування вищої школи.

Формулювання цілей дослідження. Актуальним завданням є розробка методичного підходу до побудови системи інформаційно-аналітичного оцінювання складових інституціональної автономії закладів вищої освіти на основі узагальненого показника.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких завдань:

- сформуувати перелік показників для оцінки складових інституціональної автономії;
- згрупувати обрані показники за складовими інституціональної автономії;
- розподілити вищі навчальні заклади України на групи за розрахованими інтегральними показниками та визначити рівень інституціональної автономії ВНЗ у кожній групі.

Виклад основних матеріалів дослідження. У 2014 році Україна вибрала свій шлях автономізації закладів вищої освіти, визначений Законом «Про освіту вищу» [4], що стало одним із найважливіших принципів державної політики у сфері освіти. Впровадження автономності закладів вищої освіти є важливим інструментом досягнення високої освітньої якості, конкурентоспроможності, можливості комерціалізації власних нових доробок для подальшого розвитку наукової бази університетів, модернізації національної системи освіти шляхом підвищення якості і сприянню конкурентоспроможності вітчизняних освітніх послуг на європейському ринку.

Впровадження автономності закладів вищої освіти сприятиме реалізації курсу України на європейську інтеграцію, підвищенню якості підготовки фахівців, їхньої конкурентоспроможності та відповідальності перед суспільством, підвищенню стандартів інтелектуальної творчості, реальному зв'язку академічної та університетської науки.

Для українських закладів вищої освіти характерним є майже повна відсутність автономії, у порівнянні з західними університетами, де автономія набувалася століттями, що і обумовлює складність інтеграції досвіду в українську практику.

Автономія є одним із трьох основоположних принципів діяльності європейських університетів, що закріплено Великою Хартією Університетів, яку підписали вже майже 400 ректорів вищих навчальних закладів, 14 із яких – українські [5].

Під автономією закладів вищої освіти в Законі України «Про освіту вищу» розуміється самостійність, незалежність і відповідальність вищого навчального закладу у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору кадрів [4]. Таким чином, наведене визначення визначає провідні ідеї академічної (науково-навчальної), кадрової, організаційної та фінансової

автономії. Для розвитку автономії вітчизняних закладів вищої освіти Європейська асоціація університетів ініціювала проект «Сприяння життєздатним і автономним системам вищої освіти у регіоні Східного сусідства» та Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки став одним із партнерів проекту, що слугує експериментальним майданчиком для впровадження освітніх реформ.

З метою реформування та модернізації системи вищої освіти важливим кроком є оцінка складових інституціональної автономії закладів вищої освіти, що дозволяє за рахунок рейтингової системи більш ефективно оцінити ступінь їх автономії.

З метою порівняння програм національної вищої освіти на предмет автономії, встановлення співвідношення між автономією та іншими показниками (а саме продуктивністю, процесом фінансування, якістю, доступністю тощо) важливо визначити систему показників інституціональної автономії, які дозволять забезпечити єдиний підхід до інформаційно-аналітичного оцінювання інституціональної точки зору.

Через те, що процес інформаційно-аналітичного оцінювання складових інституціональної автономії закладів вищої освіти є багатоаспектним завданням важливим є визначення єдиного підходу до методології його оцінки, що полягає в обґрунтуванні системи показників та їх аналізу.

Перш ніж розглянути методику побудови системи інформаційно-аналітичного оцінювання складових інституціональної автономії закладів вищої освіти важливо розглянути сутність поняття інформаційно-аналітичне забезпечення. Сучасні дослідники С. Телешун [7], І. Рейтерович [8], Г. Титаренко [9], С. Вировий [10] під інформаційним та аналітичним забезпеченням пропонують розуміти сукупність технологій, методів збору та обробки інформації, що характеризує об'єкт управлінського впливу (соціальні, політичні, економічні й інші процеси). О. Козловська [11] згодна з даним підходом та вважає, що під інформаційно-аналітичним забезпеченням будь-яких процесів розуміється органічна сукупність даних та методів їх визначення і аналітичної оцінки, що може бути науково-методичною основою для прийняття органами управління відповідних рішень при визначенні ефективних напрямків розвитку цих процесів. Аналітичною основою ефективного управлінського рішення є створення репрезентативної та адекватної до ситуації інформаційної бази для регулювання характеристик об'єктів управління. На думку Т. Бочуля та А. Янчев [12], інформація набуває стратегічного характеру після аналітичної обробки та підготовки до використання в процесі стратегічного планування. Тобто ефективність системи управління залежить від здатності до створення відповідної інформаційної системи.

Зазначені принципи враховує специфіку функціонування інформаційно-аналітичного забезпечення для створення сприятливих умов для аналізу складових інституціональної автономії закладів вищої освіти при цьому основними принципами є принцип структурованості; принцип якості; принцип системності; принцип своєчасності; принцип гнучкості; принцип інтеграційної обробки; принцип методичної єдності; принцип оперативності.

Таким чином, інформаційно-аналітичне забезпечення у контексті оцінювання складових інституціональної автономії закладів вищої освіти слід визначити як взаємозалежну та відповідним чином сформовану сукупність організаційних, організаційно-правових, інформаційних, методичних, програмно-технологічних компонентів, що забезпечує необхідну якість прийнятих управлінських рішень за рахунок раціонального використання інформаційних ресурсів та інформаційних технологій, що обумовлює необхідність якісного збору та аналізу даних, показників, які можуть визначити рівень розвитку складових інституціональної автономії закладів вищої освіти.

Ефективне інформаційно-аналітичне забезпечення оцінювання складових інституціональної автономії закладів вищої освіти формує базис для аналізу ступеню рівня автономії та є найважливішим інструментом формування всієї системи управління даним процесом. Важливим аспектом забезпечення економічної оцінки складових інституціональної автономії закладів вищої освіти виступає зміст, якість, склад, а також актуальність інформаційних ресурсів.

У процесі формування аналітичного забезпечення інформаційно-аналітичного забезпечення оцінювання складових інституціональної автономії закладів вищої освіти можливе використання як окремого виду аналізу, так і комплексу відповідних прийомів з деталізацією окремих аспектів.

Аналітична обробка отриманої інформації при оцінюванні складових інституціональної автономії закладів вищої освіти повинна передбачати процедури, пов'язані із визначенням рівня її достовірності, повноти, актуальності, оскільки лише задовольняючи таким вимогам інформація може використовуватись для оцінки ситуації та прийняття управлінських рішень. Крім того, до переліку характеристик інформації, що може використовуватись для проведення діагностики стану інституціональної автономії закладів вищої освіти та прийняття стратегічних рішень розвитку вищої освіти, Р. Кузіна [13] пропонує віднести: доречність, достовірне уявлення (інформація повинна мати такі властивості як повнота, нейтральне подання, безпомилковість), порівнянність, верифікованість, своєчасність, зрозумілість.

Таким чином, враховуючи сучасні реалії функціонування вищих навчальних закладів, можна

запропонувати такий перелік характеристик придатної для використання у процесі оцінювання їх складових інституціональної автономії: достовірність, об'єктивність, повнота (комплексність), актуальність, точність, при цьому якщо інформація отримана шляхом проведення певних розрахунків або із залученням експертів та/або методів якісної оцінки, до кінцевих представлених даних повинні додаватись обрахунки та пояснення отриманих результатів.

Для вирішення поставлених завдань запропоновано методику побудови інтегрального показника для визначення рівня розвитку складових інституціональної автономії закладів вищої освіти (рис. 1).

Для обґрунтованого визначення переліку показників оцінки складових інституціоналізації автономії закладів вищої освіти використовують аналітичні та статистичні методи, математичного прогнозування, евристичні, активізаційні, експертні, методи сценаріїв, методи дерева рішень тощо [14].

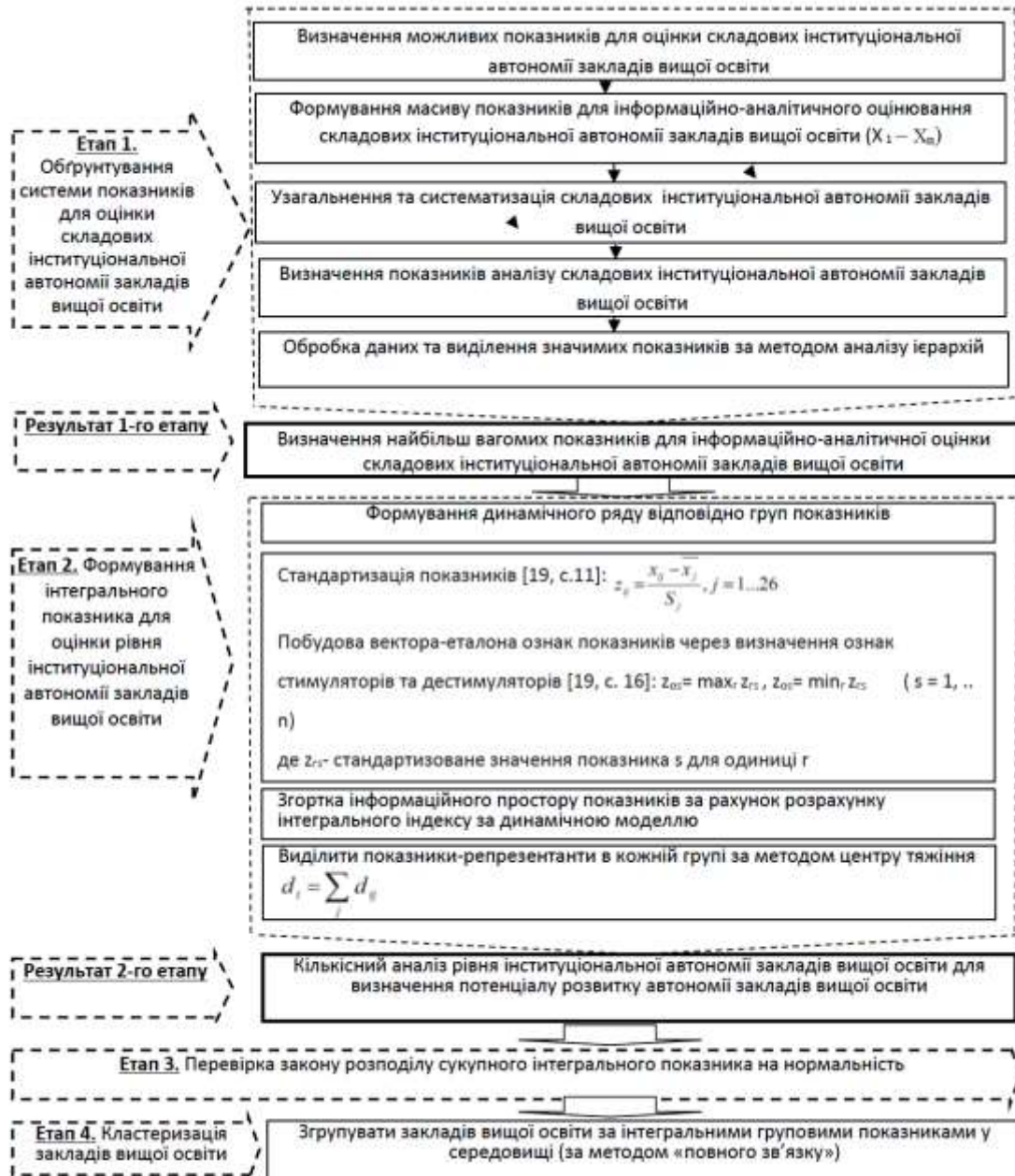

Рисунок 1 – Методичний підхід до інформаційно-аналітичного оцінювання складових інституціональної автономії закладів вищої освіти

Джерело: узагальнено автором

Таким чином, аналіз результатів дослідження проблеми автономії українського університету дав змогу визначити, що сучасні університети повинні мати достатньо автономії для професорської незалежності, більшу підтримку приватного сектору, водночас яскраву орієнтованість на суспільство та його проблеми, по змозі кампусно облаштований і міжнародно спрямований формат, що є одночасно налаштованим на задоволення запитів як

професорсько-викладацького складу, так і студентів, тому що повна автономія закладів вищої освіти передбачає баланс між правом вибору стратегії академічного, кадрового, організаційного і фінансового розвитку та відповідальністю університету за якість надання освітніх і наукових послуг. Таким чином автономність закладів вищої освіти повинна забезпечити подолання системних проблем, що накопичилися у вітчизняній системі вищої освіти (табл. 1).

Таблиця 1 **Проблеми вітчизняної системи вищої освіти, які можуть бути вирішені за рахунок автономності закладів вищої освіти**

Проблеми 1	Сутність 2
Незбалансованість мережі закладів вищої освіти	Масовість вищої освіти, що не підкріплювалося збільшенням державних видатків до рівня, який гарантував би якісну освіту всім бажаним її отримати. Таке збільшення державних видатків неможливе. Наразі постає питання про необхідність скорочення невиправдано великої кількості вищих навчальних
Високий рівень корупції	Введення системи ЗНО випускників шкіл, яке, поза сумнівом, є дуже позитивним процесом, знизило рівень корупції при вступі до закладів вищої освіти, але корупція під час навчання набула майже неконтрольованих обсягів закладів.
Низький рівень оплати праці викладачів та співробітників	Заробітна плата викладачів та працівників закладів вищої освіти не досягла навіть середньої у промисловості, що провокує пошуки додаткових джерел доходів, у тому числі корупційних
Кар'єра викладача	Кар'єра стає дедалі менш привабливою для молоді
Ізоляція від міжнародної інтелектуальної спільноти	Брак фінансування наукової діяльності вищих навчальних закладів, обмеженість доступу до сучасної наукової літератури, старі наукові кадри, котрі не володіють іноземними мовами та сучасними засобами комунікації, "радянський менеджмент" призвели до втрати позицій університетських науковців України в міжнародному науковому співтоваристві
Відрив викладання від сучасної науки	Розрив між навчальним процесом і науковими дослідженнями зумовлюється відсутністю ефективної системи підвищення кваліфікації викладачів вищої школи та відсутністю в більшості університетів необхідної науково-дослідної бази, яка з радянських часів залишається прерогативою науководослідних інститутів системи Національної академії наук України
Повільні темпи та низька ефективність упровадження принципів Болонського процесу	Змістовні вимоги Болонського процесу підмінюються формальними нововведеннями, які невиправдано бюрократизують навчальний процес

Джерело: узагальнено автором

Висновки. Базуючись на європейський та світовий досвід, формування університетської автономії є засобом розв'язання системних проблем вітчизняної вищої освіти, тому що адміністрування та управління закладами вищої освіти має засновуватися на визначальних принципах поваги до інституційної автономії та академічної свободи; відкритості й прозорості; суспільної відповідальності. Отже, університетська автономія має сприяти досягненню

стратегічної мети підвищення конкурентоспроможності українських фахівців на світових ринках праці, введення країни в єдиний європейський освітньо-науковий простір задля забезпечення сталого розвитку суспільства. Перспективою подальших досліджень є теоретичний аналіз інституційних засад управління якістю освітніх послуг закладів вищої освіти.

Література:

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf
2. Карпенко М. М. Пріоритети розвитку вищої освіти в Україні в руслі загальноєвропейських тенденцій [Електронний ресурс] / М. М. Карпенко. – Режим доступу : <http://www.niurr.gov.ua>.
3. Войнарченко М. П. Суспільно-економічний прояв автономії університетів у перспективі розвитку вищої освіти / М. П. Войнарченко, Н. В. Валькова // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2012. – № 4 – С. 413-417.
4. Про вищу освіту : закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
5. Проблеми і перспективи автономізації українських ВНЗ в контексті європейського досвіду університетської автономії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/monitor/mart2009/7.html>.

6. Felt, U. University autonomy in Europe: Changing paradigms in higher education policy. In B. Conraths, K. Edwards, U. Felt, & G. Shenton, (Eds.), *Managing University Autonomy*. Bologna: Bononia Universit Press, 2003. – 471 p.
7. Телешун С. О. Моніторинг джерел інформації в системі державного управління : навч. посіб. / С. О. Телешун, І. В. Рейтерович ; за заг. ред. проф. С. О. Телешуна. – К. : НАДУ, 2009. – 36 с.
8. Рейтерович І. В. Аналітичний документ як інструмент підготовки управлінських рішень : навч.-метод. матеріали / І. В. Рейтерович, С. В. Ситник ; уклад. В. М. Гаврилюк. – К. : НАДУ, 2013. – 56 с.
9. Тітаренко Г. Б. Методичні підходи для побудови обліково-аналітичної системи з використанням експертних оцінок / Г. Б. Тітаренко, М. Д. Корінко // Облік і фінанси АПК. – 2010. – № 4. – С. 66–69/
10. Вировий С. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування / С. В. Вировий // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. / Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2014. – № 39. – С. 201–206.
11. Козловська О.С. Інформаційні технології в організації інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління [Електронний ресурс] // http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvamu_upravl/2011_2/31.pdf.
12. Бочуля Т. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення системи управлінського обліку / Т. В. Бочуля, А. В. Янчев // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 3. – С. 275-282.
13. Кузіна Р. В. Деякі питання корисності інформації щодо основних засобів компаній корпоративного сектору економіки / Р. В. Кузіна // Економіка: реалії часу. – 2015. – № 2. – С. 188-194.
14. Засечкіна Л. В. Академічна, кадрова, організаційна і фінансова автономія як траєкторія розвитку вітчизняних університетів / Л. В.Засечкіна // Освіта як інструмент модернізації суспільства. – 2015. – с. 41-52.
15. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях: методы таксономии и факторного анализа / В. Плюта. – М. : Статистика, 1980. – 151 с.
16. King R. Institutional autonomy and accountability / R. King // *The Palgrave International Handbook of Higher Education Policy and Governance*. [Online]. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/978-1-137-45617-5>.

References:

1. Nacionaljna strateghija rozvytku osvity v Ukrajinі na 2012–2021 roky. Retrieved from http://meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf [in Ukrainian].
2. Karpenko, M. Priorities of the development of higher education in Ukraine in line with the European tendencies. Retrieved from <http://www.niurr.gov.ua> [in Ukrainian].
3. Vojnarenko, M. (2012). Socio-economic manifestation of autonomy of universities in the perspective of the development of higher education. *Visnyk Kyjivskogho nacionalnogho universytetu tekhnologij ta dyzajnu*, 4, 413-417 [in Ukrainian].
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014). About Higher Education. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
5. Problems and prospects of autonomy of Ukrainian universities in the context of European university autonomy experience. Retrieved from <http://old.niss.gov.ua/monitor/mart2009/7.html> [in Ukrainian].
6. Felt, U. (2003). University autonomy in Europe: Changing paradigms in higher education policy. *Managing University Autonomy*, Bononia Universit Press, Bologna, 471.
7. Teleshun, S. & Rejterovych I. (2009). *Monitoryng dzherel informaciji v systemi derzhavnogho upravlinnja* [Monitoring of information sources in the system of public administration]. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
8. Rejterovych, I. & Sytnyk, S. (2013) *Analitychnyj dokument yak instrument pidgotovky upravlinsjkykh rishenj* [Analytical document as a tool for preparing managerial decisions]. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
9. Titarenko, Gh & Korinjko, M. (2010). Methodical approaches for construction of accounting and analytical system with the use of expert assessments. *Accounting and finance of agroindustrial complex*, 4, 66–69 [in Ukrainian].
10. Vyrovyj, S. (2014). Information and analytical support of activity of state authorities and local self-government bodies. *Effectiveness of public administration*, 39, 201-206 [in Ukrainian].
11. Kozlovsky, A. S. (2011). Information technologies in organization of information and analytical support governance, 2. Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvamu_upravl/2011_2/31.pdf [in Ukrainian].
12. Bochulja, T. V. & Janchev, A. V. (2012). Information and analytical support of the system of management accounting. *Actual problems of the economy*, 3, 275-282 [in Ukrainian].
13. Kuzina, R. V. (2015). Some questions about the usefulness of information about the fixed assets of the corporate sector of the economy. *Economics: realities of time*, 2, 188-194 [in Ukrainian].
14. Zasechekina, L. V. (2015). Academic, personnel, organizational and financial autonomy as a trajectory for the development of domestic universities. *Education as an instrument for modernization of society*, 4, 41-52 [in Ukrainian].
15. Pliuta, V. (1980). *Comparative multivariate analysis in economic research: methods of taxonomy and factor analysis* [Srvnitelnyy mnogomernyy analiz v ekonomicheskikh issledovaniakh: metody taksonomii i faktornogo analiza], Statistika, Moscow [in Russ.].
16. King, R. (2016). Institutional autonomy and accountability. In J. Huisman, H. de Boer, D. D. Dill, & M. Souto-Otero (Eds.), *The Palgrave International Handbook of Higher Education Policy and Governance* (485-505), Palgrave Macmillan, London, U. K. <https://doi.org/10.1007/978-1-137-45617-5>.

